



## Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Vefatının Kamuoyuna Yansımaları

Ebru Güher\*

ORCID: 0000-0003-1621-4276

### Öz

Dünya tarihinin eşsiz liderlerinden biri olan Atatürk, 57 yıllık kısa ömrüne birçok başarılar sığdırmıştır. Yıkılmakta olan bir imparatorluktan yepyeni ve çağdaş bir devlet ortaya çıkaran, fikirleri ve uygulamalarıyla tarihe yön veren Atatürk, tüm bu yönleriyle Türk milletinin kalbinde ebedileşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Atatürk'ün verdiği mücadele, gerçekleştirdiği yenilikler ve hedefleri dünyanın diğer yerlerindeki sömürülen mazlum milletlere de örnek teşkil etmiştir. Bu nedenle bütün dünyada saygın yeri olan Atatürk'ün ölüm haberi büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. İçişleri Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan genelgeyle yurt genelinde kadın-erkek, genç-yaşlı herkesin katılımıyla Atatürk için cenaze törenleri düzenlenmiştir. Bu çalışmada 10 Kasım 1938 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sebebiyle tüm yurttaki düzenlenen cenaze törenlerini; halkın duyduğu acı ve üzüntüyü ifade etmek için gönderdikleri yazı ve şiirleri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Atatürk'ün Ölümü, Kamuoyu, Yas Töreni, Üzüntü

**Gönderme Tarihi:** 15/11/2018

**Kabul Tarihi:** 15/12/2018

\* Dr.Öğr.Üyesi, Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-Posta: ebrugur@osmaniye.edu.tr

## **Reflections of Mustafa Kemal Atatürk's Death on the Public in the Documents of the Prime Ministry Republican Archives**

### **Abstract**

As one of the unique leaders of world history, Atatürk has achieved 57 years of short life. Atatürk, who created a brand new and contemporary state from a collapsing empire, and directed history through his ideas and practices, was eternal in the hearts of the Turkish nation with all these aspects. Republic of Turkey's founder and first president of the Ataturk struggle, innovations and goals realized exploited elsewhere in the world has set an example to the nations oppressed. For this reason, the news of the death of Atatürk, who has a respectable place all over the world, has been met with great sadness. By the circular published by the Ministry of Interior and the General Secretariat of the Republican People's Party (CHP), funeral ceremonies were organized for Atatürk, male and female, young and old. This study was attempted to reveal all the citizenship and ceremonies and emotions for the death of Mustafa Kemal Atatürk on 10 November 1938 in the light of the documents of the Prime Ministry Republic Archives.

**Keywords:** Atatürk's death, Public Opinion, Mourning Ceremony, Sadness

**Received Date:** 15/11/2018

**Accepted Date:** 15/15/2018

## **ВОСПРИЯТИЕ СМЕРТИ МУСТАФЫ КЕМАЛЬ АТАТЮРКА В ОБЩЕСТВЕ:**

### **ПО ДОКУМЕНТАМ РЕСПУБЛИКАНСКОГО АРХИВА**

#### **ПРИМЕР МИНИСТЕРСТВА.**

#### **Резюме**

Один из знатных лидеров мировой истории Ататюрк, за 57 лет своей короткой жизни добился многих достижений. Ататюрк, создал совершенно новое и современное государство из разваливающейся империи, своими идеями и достижениями руководил ход истории и на века покоится в сердцах Турецкого народа. Борьба основателя и первого президента Турецкой Республики Ататюрка, его новейшие достижения и цели стали примером для угнетенным народам в других частях света. По этой причине известие о смерти занимающего почетное место во всем мире Ататюрка, было встречено с большой печалью. В этом исследовании представлено траурные церемонии проводимые по всей стране по поводу смерти Мустафы Кемаль Ататюрка, датируемый 10 ноября 1938 года; писания и стихи людей отправленные ими, чтобы выразить боль и гореч народа, по документам Республиканского Архива Пример Министерства.

**Ключевые слова:** смерть Ататюрка, общество, траурная церемония, грусть.

**Получено: 15/11/2018**

**Принято: 15/12/2018**

## Giriş

Mustafa Kemal Atatürk, çocukluğunda sağlıklı bir bedene sahip olup, sıtma hastalığının dışında ciddi bir rahatsızlık geçirmemiştir.<sup>1</sup> Milli Mücadele ve sonrasında yoğun çalışma temposunun yanında alkol alması, sigara içmesi nedeniyle 1923-1927 yılları arasında kalp rahatsızlığı yaşamıştır.<sup>2</sup> Bunun üzerine Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Atatürk'e dinlenmesi gerektiğini, alkol, tütün ve kahveyi azaltmasını tavsiye etmiştir.<sup>3</sup>

1936 yılının Kasım ayında ciddi bir zatürre geçiren Atatürk'ün bedeni artık yavaş yavaş kuvvetten düşmeye başlamıştır. Yüksek ateş ve ciğerlerindeki kan toplanması tedavi edilse de 1937'den itibaren çalışmalarını aksatacak ciddi bir hastalık meydana gelmiştir. Önce beden ve hafıza zayıflaması, burun kanamaları, vücudunda kaşıntılar oluşmuştur.<sup>4</sup> Atatürk'ün sekreteri Hasan Rıza Soyak'a göre; 1937'de Atatürk'ün sağlık durumu pek de iyi değildi. 24-30 saat aralıksız çalışabilen, saatlerce ayakta durduktan sonra dahi yorgunluk belirtisi gösteremeyen Atatürk, 5,10 basamaklı bir merdiveni güçlükle ancak dinlene dinlene çıkabiliyordu. Bu suretle Dolmabahçe'deki özel dairesine de bir asansör koyulmuştu.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Mustafa Kemal Atatürk, Manastır İdâdisi'nde okurken ağır sıtma hastalığına yakalanmış, 2 Mayıs 1909'da Gülhane Askeri Hastanesine yatmıştır. Trablusgarp Savaşı'nda Mısır'dan Bingazi'ye geçerken at tepmesine uğrayarak İskenderiye'de tedavi olmuştur. Derne'de şarapnel parçası gözüne kaçmış, Birinci Dünya Savaşı esnasında böbreklerinden rahatsızlanmıştır.7. Kolordu Komutanı iken 27 Ağustos 1918'de Halep'ten Nablus'a giderken ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'a gelince kulaklarından bir ameliyat geçirmiştir. Erzurum ve Sivas Kongresi zamanlarında böbreklerinden rahatsızlanan Atatürk, Sakarya Savaşı esnasında attan düşerek kaburga kemiklerini kırmıştır. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem (1935-1939)*, Cilt: I, , Ankara: TBMM Yayınları, 2004, 807; Tahir Kodal, "Atatürk'ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy.5 (1999):17; Uğur Üçüncü, "Atatürk'ün Ölümü ve Cenaze Törenlerinin Türkiye'deki Yansımaları", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, sy.7 (2013): 1187; Hakan Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 43, (2008): 532. Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ün Hastalığı/Profesör Dr. Nihad Reşad Belger'le Mülakât*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959; Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999; Ali Güler, *Atatürk'ün Son Sözü: Aleykümssalam*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014; Cemal Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1981; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Son Günleri*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

<sup>2</sup> Üçüncü, "Cenaze Törenlerinin Türkiye'deki Yansımaları," 1187; Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, 807.

<sup>3</sup> İsmet Üzen ve Yüksel Özgen, *Bir Millet'in Atasına Vedası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, 6.

<sup>4</sup> Üçüncü, "Cenaze Törenlerinin Türkiye'deki Yansımaları,"1187- 1188.

<sup>5</sup> Soyak, *Hatıralar*, 683-684.

Atatürk bu dönemlerde ilaç almasına rağmen devlet işlerini de aksatmamaya devam ediyordu. Yugoslavya Başkanı Stoyadinoviç'i karşılaması, Hatay meselesinin yoğunluk kazanması hastalığının ilerlemesine neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Fransa'dan Prof.Dr. Fisenger çağrılmış ve yine bu ülkeden hastalıkla ilgili ilaçlar sipariş edilmiştir.<sup>6</sup> İlaçlar dışında iki sandık Vichy maden suyu da istenilmiş ve Atatürk bir çeşit rejime girmiştir.<sup>7</sup>

İlerleyen hastalığına ve doktorların tüm itirazlarına rağmen Mersin ve Adana seyahatlerine çıkan Atatürk iyice halsizleşmiştir. Atatürk'ün hastalığı olan siroz teşhisi Dr. Nihat Reşat Belger tarafından konulmuş olup, bunu diğer yerli ve yabancı doktorlar onaylamıştır. Bu hastalığın ortaya çıkmasından sonra 1 Haziran 1938 tarihinden itibaren Savarona Yatı'nda deniz kürü tedavisine başlanmış; 25 Temmuz 1938'den itibaren de Dolmabahçe Sarayı'nda tedavisine devam edilmiştir.<sup>8</sup>

Siroz hastalığının ilerlemesi nedeniyle Dolmabahçe Sarayı'nda yatağa bağımlı kalmıştı. İlerleyen zamanlarda hastalığının gelişmesiyle karnında su birikmiş bu da büyük bir ızdıraba neden olmuştur.<sup>9</sup>

Atatürk ilk kez 17 Ekim'de ağır bir komaya girince Genelkurmay Başkanı Feyzi Çakmak ordu komutanlıklarına gönderdiği iki maddelik şifrede "*Atatürk'ün durumunun ağırlaşması üzerine teyakkuzda bulunulması gerektiğini ve muhtemel yaşanacak asayiş sorunlarına karşı hükümet güçlerine yardımcı olunması gerektiğini*" bildirmiştir.<sup>10</sup>

Atatürk'ü tedavi eden doktorları "*Reis-i Cumhuriyet Atatürk'ün umumi hallerindeki vahamet dün gece 24:00'de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün 10 Teşrin-i 1938 Perşembe sabahı dokuzu beş geçe büyük şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir*"<sup>11</sup> şeklindeki heyet raporuyla Atatürk'ün ölümünü kamuoyuna duyurmuşlardır.

---

<sup>6</sup> Kodal, "*Denizli Kamuoyu*,"18.

<sup>7</sup> Bilal Şimşir, *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011,12.

<sup>8</sup>Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, 808; Mithat Aydın, "Atatürk'ün Son Hastalığı", *Belgi*, sy.12 (Yaz 2016/II): 182; Bilal Şimşir, *Atatürk'ün Hastalığı*,13; Yavuz Haykır, "Atatürk'ün Ölümü Dolayısıyla Elazığ'da Yapılan Matem Töreni", *Turkish Studies* 9, sy. 4, (2014): 531.

<sup>9</sup> Aydın, "Son Hastalığı,"183-186; Bkz. Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, 594-596.

<sup>10</sup> Üzen ve Özgen, *Atasına Vedası*,10.

<sup>11</sup>Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, 816; Melih Tinal, "Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, sy.16-17 (Bahar-Güz), (2008): 26.

## 1. Atatürk'ün Vefatı Dolayısıyla Düzenlenen Matem Törenleri

Atatürk'ün ölümünden sonra bütün bayraklar yarıya indirilerek milli yas ilan edilmiştir.<sup>12</sup> İçişleri Bakanlığı bütün illere; defin işleminin 21 Kasım 1938'de Ankara'da yapılacağını ve yapılması gereken hazırlıkları içeren bir genelge göndermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği parti teşkilatlarına, hükümet ise ayrı olarak bir kararname göndermiştir.<sup>13</sup>

Atatürk'ün ölümünün resmi duyurusunun yapılmasından sonra bütün eğlence yerleri, içkili lokantalar, mağazalar, dükkânlar, sinema ve tiyatrolar kapanmıştır. Ankara'da cenaze töreni programı için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu görevlendirilmiştir.<sup>14</sup>

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri incelendiğinde çeşitli illerde düzenlenen matem törenleri, nutuklar ve çekilen fotoğraflar, kamuoyunun hissiyatı ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Arşivde alfabetik sıraya göre yer verilen iller sırasıyla şunlardır: Ankara, Aydın, Antalya, Ağrı,<sup>15</sup> Bitlis, Bolu,<sup>16</sup> Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır,<sup>17</sup> Denizli,<sup>18</sup> Eskişehir, Elazığ,<sup>19</sup> Gaziantep, Giresun, Gümüşhane,<sup>20</sup> Konya, Kütahya, Maraş,<sup>21</sup> Niğde, Ordu,<sup>22</sup> Manisa, Muğla,<sup>23</sup> İzmir, Kayseri, Kırklareli,<sup>24</sup> Hatay, Van, Yozgat,<sup>25</sup> Tekirdağ, Tokat, Urfa,<sup>26</sup> Samsun, Siirt, Sinop.<sup>27</sup>

Aydın merkez ve çeşitli ilçelerinde halkın büyük üzüntüsüyle yas töreni düzenlenmiştir. "Aydın " gazetesini "Türklük Yüreğini Dağladı Bugün Cihan Onunla Ağladı Bugün" manşetiyle duyurduğu haberinin devamında; bu konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün millete beyannamesini yayımlamıştır. Gazete devamla şu duygulara yer vermiştir:

<sup>12</sup> Tunç Boran, "Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 47 (2011): 491; Yasemin Doğaner, "Millet Liderini Uğurluyor", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi* 4, sy.19 (2005): 45.

<sup>13</sup> Adı geçen genelgede, her vilayetten, belediyeden, partiden ve halktan belirlenecek birer kişiden oluşacak üç kişilik heyeti Ankara'daki cenaze törenine göndermeleri talep edilmiştir. 21 Kasım 1938 gecesi Atatürk büstü ve heykeli olan kasaba ve şehirlerde büst veya heykelin çevresinde altı oku temsilen meşale yakılması, 21 Kasım 1938 saat 16.00'da tören yapılması için talimat verilmiştir. Bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)*, 490.1.0.0/1429.725.1; *B.C.A.*, 490.1.0.0/1429.726.1; *B.C.A.*, 490.1.0.0/1430.728.1 vd.

<sup>14</sup> Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, 818.

<sup>15</sup> *BCA.*, 490.1.0.0/1429.724.1

<sup>16</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1429.725.1

<sup>17</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1429.726.1

<sup>18</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1433.739.1

<sup>19</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1430.727.1

<sup>20</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1430.728.1

<sup>21</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1431.731.1

<sup>22</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1432.733.1

<sup>23</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1431.732.1

<sup>24</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1431.730.1

<sup>25</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1432.736.1

<sup>26</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1432.735.1

<sup>27</sup> *B.C.A.*, 490.1.0.0/1432.734.1

“Çelenkler, Atamızı çiçek ve yeşillik içine almış görünüyor. Ankara, trenlerinin her gün getirdiği halkla dolu... Fotoğrafçılar, sinemacılar, gazeteciler hepsi hazır. Hava da bugün milli matemimize iştirak ediyor. O da sanki insanlığın bu büyük kaybına bizimle beraber ağlıyor. Dökülen yağmur damlaları caddelerin asfaltlarını yıkıyor” dedikten sonra “Aydınlılar Dün Ebedi Şef İçin Sıcak Gözyaşları Döktüler” başlığıyla;

“Daha erkenden sokaklara dökülen halk derin bir keder ve ızdırap içinde şehrin muhtelif semtlerindeki radyo makinelerinin başına toplanarak gözyaşları ve hıçkırıklar içinde radyo neşriyatını dinlemişlerdir. Halkevinde yapılan toplantı çok hazin olmuştur. Her sınıf halkın doldurduğu büyük salonda derin bir mabed sükûnu vardı. Sonradan gelenler bu ruhani sükûnu bozmamak için ayaklarının ucuna basarak yürüyorlar ve yaşlı gözlerle hemen bir köşeye veya boş buldukları bir sandalyeye ilişiyorlardı... Öğleden sonra bütün Aydın halkı Cumhuriyet alanına doğru akmaya başladı. Saat 14:00’de koskoca Aydın şehri adeta gayr-i meskûn bir belde halini almıştır. Meydan bir mahşer yeri gibi kalabalıktı. Törene Halkevinin bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlandı ve Chopin’in Matem Marşı ile devam edildi. Matem havasıyla beraber bütün Aydın, Atası için ağlıyor, ağlıyordu...”<sup>28</sup> şeklindeki cümlelerle kamuoyunun hissiyatına tercüman olmuştur.

Bolu Halkevi Başkan Vekili, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Refik Saydam’a gönderdiği resmi yazıda; 21 Kasım 1938’de bir tören yapıldığını, tüm çarşı ve dükkânların kapalı olduğunu, halkın Cumhuriyet Meydanı’nda önceden hazırlanan hoparlörler önünde toplanarak, büyük şefine, onun rejimine olan bağlılığın bir ifadesi olarak Ankara’da yapılmakta olan kutsi matem törenini büyük bir yas içinde takip ettiklerini dile getirmiştir. Atatürk’ün hayatı, inkılapları, Türk gençliğine hitabesi, bir gencin “Atamın Ardından” adlı şiiri, diğer bir genç tarafından Türk milletinin büyük matemine tercüman olan hisleri ifade eden bir söylev okunarak törene son verilmiştir.<sup>29</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1429 - Dosya No: 725 - Sıra No: 1

Fotoğraf 1. Bolu’da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf

<sup>28</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.725.1

<sup>29</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.725.1

Güher

Bitlis Vali Vekili Kerim İnan, bölgedeki yas töreni intibalarını anlatan resmi yazıyı CHP Genel Sekreterliği'ne sunmuştur. 21 Kasım 1938 'de yapılan matem töreninde; "bütün daire, işyerleri ve dükkânların kapatıldığı, mektepliler, gençler, subaylar, halk ve memurların törenden önce Atatürk'ün hayatı ile ilgili halkevinde saat 11.00'de verilen nutukları dinlediği, büstün bulunduğu Cumhuriyet anıtında düzenlenen krokiye göre gençlerin ön safta toplandıkları, büste çelenklerin konulduğu, saat 14.00'de İstiklal Marşı ile başlayarak saat 17:00'ye kadar devam eden Atatürk'ün hayatı, ölümünden doğan milli acı hakkında hüznü ve muzdarip söylevlerin gözyaşı ile dinlendiği, 3 dakika saygı duruşundan sonra büstün önünden geçit ile törene son verildiği"<sup>30</sup> ifade edilmiştir.



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1429 - Dosya No: 725 - Sıra No: 1

*Fotoğraf 2. Bitlis'te Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>31</sup>*

Maraş Vali ve CHP Başkanı ilde düzenlenen törende çekilen 13 tane fotoğrafı ve izlenimleri içeren belgeyi, Konya Cezaevi Müdürü Emekli Yüzbaşı Fahri Alpsakarya töreni anlatan yazıyı ve Seydişehirli mahkûm Kemal Kışmır tarafından söylenen hitabe ile şiiri, Yusuf Kılıçkaya'nın şiirini resmi makamlara göndermiştir.<sup>32</sup>

<sup>30</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.725.1

<sup>31</sup> B.C.A.,490.1.0.0/1429.725.1

<sup>32</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.732.1





Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1431 - Dosya No: 731 - Sıra No: 1

*Fotoğraf 3. Maraş'ta Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>33</sup>*

İstanbul'da Atatürk'ün ölümü kamuoyunda büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır. Büyükçekmece Kıraç Köyü Başöğretmeni, Muhtarı ve Parti Ocak Başkanı'nın imzasıyla yayımlanan raporu, Bakırköy Halkevi Başkanı'nın konuşma metni CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir.<sup>34</sup>

Mersin ilinden vali ve CHP Başkanı, Genel sekreterliğe yazdığı yazıda; Mersin halkevinde sabah toplanılarak gençliğe hitabenin okunduğunu, öğleden sonra Kışla meydanındaki anıt etrafında toplanıldığını, büyük matem içinde 150'yi aşkın kişinin üzüntüden bayıldığını dile getirmişlerdir.<sup>35</sup>

Isparta'da matem töreni ile ilgili izlenimleri Isparta Parti Başkanı olan Vali şu cümlelerle ifade etmiştir: "...O gün tam saat 14.00'de Büyük Ata'mızın anıtı üzerinde bütün Isparta halkı toplanarak yine gençlerin iştirakiyle bando İstiklal Marşı'nı çalmış ve bundan sonra iki matem havası çalınarak Aziz Önderimizin hayatı hakkında parti, halkevi, belediye ve halk namına dört kişi tarafından söylevler verilmiş ve Atatürk'ün en büyük eseri olan Cumhuriyet'e sadakat andı içilmiştir..."<sup>36</sup>

<sup>33</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.732.1

<sup>34</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.729.1

<sup>35</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.729.1

<sup>36</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.729.1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 729 - Sıra No: 1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 729 - Sıra No: 1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 729 - Sıra No: 1

Fotoğraf 4. Isparta'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>37</sup>

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinden gönderilen resmi yazıda; halkın Cumhuriyet Meydanı'nı doldurduğu, Atatürk'ün büstüne çelenkler

<sup>37</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.729.1

konduğu, Halk Partisi adına Şehmus Arslan'ın kürsüye çıkıp önceden hazırlanmış olduğu Atatürk'ün hayatı hakkında uzun nutkunu söylediği belirtilmiştir<sup>38</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1429 - Dosya No: 726 - Sıra No: 1

Fotoğraf 5. Diyarbakır'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>39</sup>

“Çankırı” gazetesi “Birinci Teşrin 1922”de çıkan sayısında “Çankırı’da Ebedi Şefimiz Atatürk’e İhtifal” başlıklı yazıda; Çankırı halkının erken saatlerde Ankara’da yapılacak olan törenin adım adım takibi için dükkânlarını kapatıp, şehirlerde hoparlörlerin başında toplandıklarını ifade ettikten sonra şu cümlelere yer vermiştir:

*“Halk heyecanda... Saatin onbire yaklaştığını anlayınca yavaş yavaş hoparlör başlarından ayrılarak halkevine doluyor. Halkevi salonu hınca hınç dolu. Bando İstiklal Marşı’nı çalıyor. Tarih öğretmeni Rıfat Gürses Büyük Ata’nın hayatını, eserlerini anlatıyor. Ulu şefle beraber adım adım Türk tarihinin eşsiz menkıbelerini takip ediyoruz. Karanlık ümitsiz devirler, Kurtuluş çareleri, Atatürk... Kurtulan millet, zafer teraneleri. Cumhuriyet, sırasıyla inkılaplar, Atatürk’ün Türk kalbine gömülüğü... Kürsüden anlatıyorlar.*

Çankırı valisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı H. Üzgören Atatürk’ün “Atamız var, öksüz değiliz”, “Cahil adam, yarım adam”, “Denk bütçe, düzgün ödeme, İşte Cumhuriyet maliyesi...” şeklindeki sözlerle Atatürk döneminde Türkiye’nin aydınlığa kavuştuğuna vurgu yaparak, onun yaptığı faaliyetlerden bahsetmiştir.<sup>40</sup>

Gümüşhane’de Atatürk’ün ölümüne binaen düzenlenen matem töreninden bir gün önce etraf köylerden halk, akın akın halk Halkevi’ne ve Belediye caddesinde toplanmıştır. İstiklal Marşı’nın okunmasından sonra

<sup>38</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.726.1

<sup>39</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.726.1

<sup>40</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1429.726.1

Güher

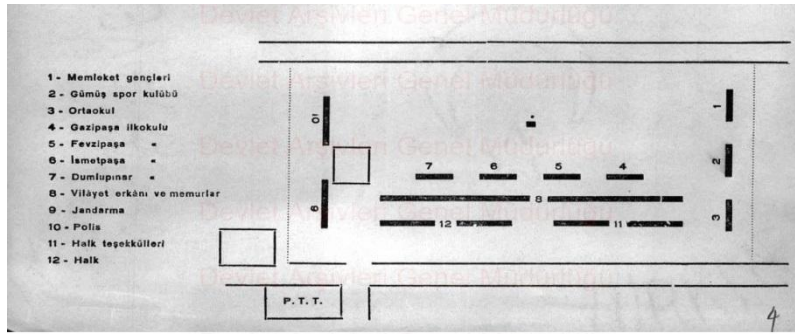
gözyaşları arasında Halkevi Müze Şubesi Başkanı Kültür Müdürü Vehbi Okay tarafından Atatürk'ün doğduğu günden başlayarak bütün hayatı, hizmetleri müteessir bir lisanla anlatılmıştır.<sup>41</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 728 - Sıra No: 1

Fotoğraf 6. Gümüşhane 'de Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>42</sup>

Belediye adına Necdet Gürpınar, gençlik adına Özcan San ve Halkevi adına Fahri Akagün tarafından Atatürk'ün eserleri, ölümünden duyulan derin acılar, heyecanlı sözlerle ifade edilirken; bütün halk O'nun eserlerini, inkılap esaslarını ve Cumhuriyet'i korumaya dair yemin etmişlerdir.<sup>43</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 728 - Sıra No: 1

Fotoğraf 7. Gümüşhane 'de Matem Töreni Düzeni İçin Hazırlık Planı<sup>44</sup>

<sup>41</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1

<sup>42</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1

<sup>43</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1

<sup>44</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1



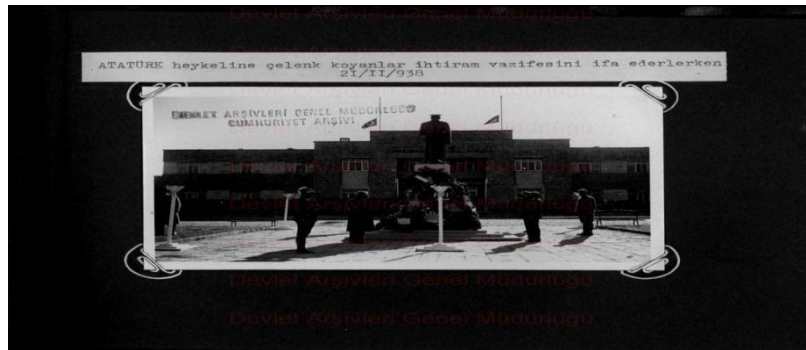
21 Kasım 1938 Pazartesi günü saat 14:00'de Gaziantep'in Nizip İlçesinde Cumhuriyet meydanında toplanılmış; öğrenciler bir saf halinde büstün sol tarafında, gençler biraz ilerisinde dizilmişlerdir. Öğrencilerin okuduğu İstiklal Marşı'ndan sonra parti tarafından hazırlanan çelenk büste konulmuş, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi okunmuştur. Gençlik adına Güney Demiryolları Müdürü Fuad Reşad Korey'in kızı tarafından çok heyecanlı ve etkileyici bir nutuk ile ardından Behçet Kemal Çağlar'ın "İzinde" isimli şiir okunmuştur.<sup>45</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 728 - Sıra No: 1

Fotoğraf 8. Antep'de Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>46</sup>

Tüm yurttaki olduğu gibi Elazığ'da da Atatürk'e karşı son veda büyük bir üzüntüyle karşılanmış; Atatürk'ün rahatsızlığını bildiren tebliğ başladığı tarihten itibaren Elazıglılar Atalarının durumunu yakından takip etmişlerdir. Ölüm haberi ile birlikte bir ortaokulda toplantı yapılarak Atatürk'ün ölümü münasebetiyle duyulan büyük üzüntü paylaşılmıştır.



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 727 - Sıra No: 1

<sup>45</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1

<sup>46</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.728.1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1430 - Dosya No: 727 - Sıra No: 1

Fotoğraf 9. Elazığ'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>47</sup>

Elazığ'da sabah Atatürk büstüne çelenk koyulmuş; öğleden sonra İstiklal Marşı ve matem havaları çalınmıştır. Halkevi adına Cemile Aytaç bir hitap söylerken, sonra Belediye adına Fahri Karakaya'nın hitabı izlemiştir. Bütün gece meşaleler yanmıştır. Baskil, Maden ve Palu kazalarındaki halk da bu yasa iştirak etmiş; böylece emsali hiçbir yerde bulunulmayacak kadar sevildiğini, ortaya koyduğu rejimin istisnasız herkes tarafından benimsenip saygı topladığını göstermiştir.<sup>48</sup>

Ordu ilinde de törenler yapılmış, Diş Doktoru Yekta Karamustafa'nın "Ecel Utansın", Türkçe Öğretmeni Sıtkı Can'ın "En Büyük Acı" isimli şiiri, Cumhuriyet Okulu Başöğretmeni Ahmet Hamdi ile Gürses gazetesi sahibi Ali Rıza Görsoy bir söylevi yazıp okumuştur. Bunun yanında Ünye'den Türkçe öğretmeni İbrahim Öztürk "Ebedi Önder" isimli makale, "İnanmıyoruz", "Fâni Tanrı" isimli şiirleri okurken; öğretmen Muhsin Türkây, avukat Şahap Demir, kaymakam İlhan Engin Mustafa Kemal Atatürk'ü anlatan yazılarını okumuştur. Aynı şekilde Ordu'ya bağlı Mesudiye, Perşenme kazaları ve köylerinde insanlar da atalarının ölümünü ortak duygularla paylaşmışlardır.<sup>49</sup>

<sup>47</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.727.1

<sup>48</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1430.727.1

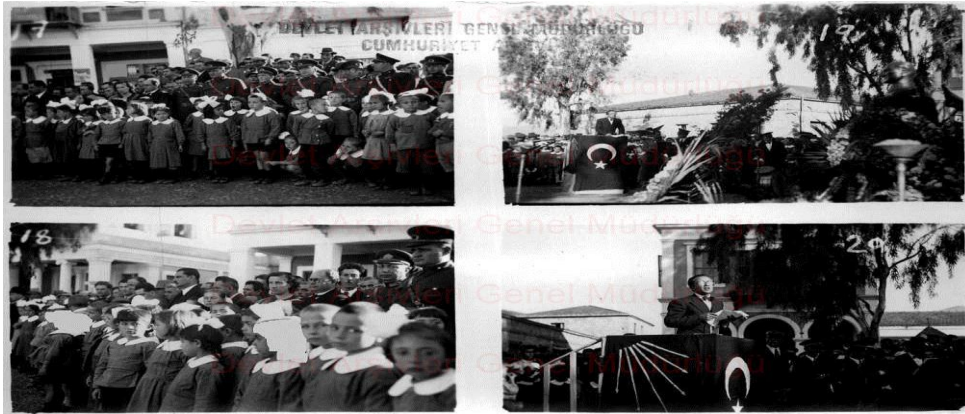
<sup>49</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.733.1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 733 - Sıra No: 1

Fotoğraf 10. Ordu'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>50</sup>

Muğla ve Manisa'da Atatürk'ün ölümü sebebiyle büyük bir üzüntüyle milli yas töreni gerçekleştirilmiştir. Yazılan resmi yazılarda Muğla'nın bu güne kadar böyle bir kalabalık görmediği "Halk arasında şimdiye kadar bu meydana gelmemiş, yürüyemeyecek halde bulunan yüzlerce ihtiyar vardı. Titrek dudakları, dolu gözleriyle bu acıyı dayanamayıp seyrediyorlardı"<sup>51</sup> şeklindeki cümlelerle ifade edilmiştir.



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1431 - Dosya No: 732 - Sıra No: 1

<sup>50</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.733.1

<sup>51</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.732.1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1431 - Dosya No: 732 - Sıra No: 1

Fotoğraf 11. Muğla'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>52</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1431 - Dosya No: 732 - Sıra No: 1

Fotoğraf 12. Manisa'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>53</sup>

<sup>52</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.732.1

<sup>53</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.732.1



Kayseri valisi ve CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı Kayseri'deki havayı şöyle nakletmiştir:

*“Bütün Kayserililer ebedi şefin yarattığı eşsiz inkılabın 15. Yılında akıllara hayret verecek bir kavrayışla memleketin en bakımsız, en harap köşelerini imar hamleleri Kayseri’yi de senelerce bürülü kaldığı renksiz örtüsünden kurtarmış, şehrin ortasından başlayarak kuzeye doğru yayılan yeni bir Kayseri, yeni bir sanayi şehri yaratmış olduğunu, her yerde onun sihirkâr ve yaratıcı varlığını gördüklerini birbirine anlatıyorlardı... Binlerce insanın sessiz, soluksuz bir halde duruşu, öksürmeye bile cesaret edemeyerek töreni takip edişi, tasvirinde güçlük çekilen ve imkân olamayan bir hadisedir”<sup>54</sup>*



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1431 - Dosya No: 730 - Sıra No: 1

Fotoğraf 13. Kayseri’de Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>55</sup>

Atatürk için düzenlenen matem törenine İzmir halkının ilgisi büyük olmuştur. İzmir valisi ve CHP Başkanı Fazlı Güleç cenaze merasiminde Seferhisar, Tire, Çeşme ve Ödemiş ilçelerinde yapılan tören hakkında gelen raporları CHP Genel Sekreterliği’ne sunmuştur. İzmir’de “bütün yurttaşların iştirakiyle ve içten bir alaka ile merasim töreninin yapıldığı, İzmir merkezde Atatürk heykelinin etrafında törene daha üç saat kala onbinden fazla vatandaşın geldiği, tören başlayıncaya kadar partinin hoparlör ile Ankara radyosunun bütün tebligatını dinleyen halkın, partililerin, sporcuların ve mekteplilerin kesafetinin saat ondörde doğru yetmişbini bulduğu” ifade edilmiştir. Vali Fazlı Güleç şu nutku okumuştur: “*Sayın Vatandaşlarım; Maddi varlığı aramızdan ayrılan, Türkiye varlığının büyük kurucusu Kemal Atatürk bugün defnediliyor. Milli tasamız büyüktür; çünkü kayıp da*

<sup>54</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1431.730.1

<sup>55</sup> B.C.A. 490.1.0.0/1431.730.1

Güher

*büyüktür. 24 gün önce bu meydanda cumhuriyetimizin 15. yıl dönümü kutlanırken gelecek nesillere karşı, onların erişemeyeceği mutluluk olarak, Atatürk ile beraber yaşamamızla övündük. Türk milleti Kemal Atatürk'ün şahsında büyük bir komutan, dahi bir siyasi ve kurucu, büyük bir kurtarıcı kaybettiğinden haklı bir matem içindedir. Milli Türk camiası içinde Atatürk'e İzmir'in hususi rabitasını icap ettiren tarihi sebepler izahtan müstağnidir. Bundan ötürüdür ki İzmir'in tasası da daha büyük, gönül yarası daha derindir... Bundan sonra bize düşen hizmet onun büyük idealini tahakkuk ettirerek Türk camiasını muasır medeni seviyelerden daha üstün medeniyet seviyesine ulaştırmaktır. İdealimizin tahakkuku ile hem önderimizin ruhunu şad etmiş hem de felekten onun intikamını almış olacağız”.*<sup>56</sup>

Yozgat Vali ve CHP Başkanı; Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği raporda; Atatürk'ün aziz hatırasını anmak için Genel Sekreterliği'nin verdiği direktif dâhilinde program hazırlandığını dile getirmiştir. Vali, halk, Halkevi, belediye adına kişilerin heyecanlı hitabelerle büyük Ata'nın ancak maddeten öldüğünü, onun her kalpte bir mezarı olduğunu; gençliğin, milletin ona onun eserlerine her zaman sadık kalacağını anlattığını ifade etmiştir.<sup>57</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 736 - Sıra No: 1

Fotoğraf 14. Yozgat'ta Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraf<sup>58</sup>

Urfa Valisi Kazım Demirer; Urfa halkının Atalarına minnet ve şükranlarını sunduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Ortaokul öğretmeni büyük Atanın gençliğe hitabesini okurken, dimdik ayakta duran gençlik başını kaldırdı hitabeyi vecdi istiğrak içinde tek bir kalp halinde dinledi ve başını önüne eğerek; bu hitabedeki emir ve*

<sup>56</sup>B.C.A. 490.1.0.0/1431.730.1

<sup>57</sup>B.C.A., 490.1.0.0/1432.736.1

<sup>58</sup>B.C.A., 490.1.0.0/1432.736.1

direktiflere taptığını ve ebediyen tapacağını anlattı. Bundan sonra verilen işaret üzerine tekmil halk ayağa kalktı. Büyük atanın aziz ruhuna üç dakika vakfe ihtiramda bulundu. Tam saat ondörtte İstiklal Marşı ile tören açıldı. Bunu matem havası eşlik etti. Otuz binden fazla bulunan halk kütlesi büyük heyecan içinde ve gözyaşları arasında Atasına candan bağlılığını bir kere daha haykırdı. Kasabanın her taraflarını kesif bir matem havası bürümüştü...<sup>59</sup>”



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 735 - Sıra No: 1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 735 - Sıra No: 1

Fotoğraf 15. Urfa'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>60</sup>

<sup>59</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.735.1

<sup>60</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.735.1

Güher

Tokat ilinde halk Atasına vefa ve sevgisini göstermek için diğer illerde olduğu gibi çeşitli nutuklar, şiirler okuyarak dile getirmiştir. Tokat Kültür Müdürü Alişan Reşit Tanural “*Türk Ulusu*” adıyla bir nutuğu, Tokat Ortaokulu Türkçe Öğretmeni Korkut Atar, Tokat Merkez Gazi Osman Paşa İlkokulu Başöğretmeni Tahir Alpay ve İsmail Bayram Atalarına duydukları sevgi ve saygıyı ifade eden nutuklar okumuşlardır.<sup>61</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 735 - Sıra No: 1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 735 - Sıra No: 1

Fotoğraf 16. Tokat'ta Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>62</sup>

<sup>61</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.735.1

<sup>62</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.735.1



CHP Genel Sekreteri Erzurum Sekreteri Erzurum Saylavı, CHP Başkanlığı'na gönderdiği resmi yazıda; Samsun'da Hatıraları Araştırma Komisyonu Başkanı Mustafa Çam imzasıyla Başvekil Dr. Refik Saydam'a hitaben yazılan mektupta; Atatürk'ün Türk İstiklal ve İnkılap Hareketlerine başladığı ilk günlerde havzada geçirdikleri zamana ait hatıraları toplamaya başladıklarını bildirilmiş ve kendilerinde mevcut hatıralardan da faydalanılmak istediğini ifade etmiştir.<sup>63</sup>

Atatürk'ün ölüm haberini alan Samsunlular, Halkevi'ndeki anma törenine büyük ilgi göstermişlerdir. Havanın yağmurlu olmasına rağmen civardaki caddelerden ayrılmamış olan büyük halk kitlesi, Ankara radyosunun saat dokuzdan itibaren verdiği röportajı dinlemeye başlamışlardır. Törene Halkevi'nin bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlanmış, Lise Tarih öğretmeni Emin Hekimgil Atatürk'ün hayatını, hizmetlerini, İstiklal mücadelesinde başardığı büyük işleri, inkılaplarını, kurduğu Cumhuriyet'i kısaca anlatmıştır. Sonra ise Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi" ayakta dinlenilmiştir<sup>64</sup>



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 734 - Sıra No: 1

<sup>63</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.734.1

<sup>64</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.734.1



Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1432 - Dosya No: 734 - Sıra No: 1

Fotoğraf 17. Samsun'da Düzenlenen Matem Törenine Ait Fotoğraflar<sup>65</sup>

Öğleden sonra Atatürk heykelinin önüne çelenk koyulmasının ardından Vali ve CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı Fuad Tuksal hitabet kürsüsüne gelerek üzüntülü bir şekilde nutkunu söylemiştir. Şehir adına Belediye Yazı İşleri Müdürü Rasim Ozantürk, Halkevi adına Halkevi Yönetim kurulundan Ali Ertan, gençlik adına Fevkiye Bilgiç Atatürk'e hitap eden manzumeler okumuşlardır.<sup>66</sup>

## 2. Atatürk'ün Vefatı Dolayısıyla Vatandaşların Duygularını İfade Etmek İçin Radyoya Gönderdikleri Şiir ve Mektuplar

Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntüyü paylaşmak için vatandaşlar Ankara radyosunda yayınlamak üzere çeşitli şiir ve mektuplar göndermişlerdir. Ziraat Bankası Amasya Şubesi Muhasebe Muavini Nevzat Akleman, Atatürk'e bir mersiyeye yazarken, Etibank'ta memur olarak çalışan Fatma Akbaş "Atam'ız" isimli bir şiir yazmıştır<sup>67</sup>:

*Gözü bir gök gözüydü, gözüm o göklerinde  
Sözü bir kazı gibi ülkü direklerimde  
Onun verdiği kuvvet Türk'ün bileklerinde  
Ondan kalan öğüdler gençlik yüreklerinde*

Hukuk Mektebi'nden Niyazi Andaç, Sabahattin Ozan "Atam'a" isimli şiirinde;

*Sen batan bir güneşsin, biz senin ışıkların  
Ölmeni sığdıramam çelik kafatasıma*

<sup>65</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.734.1

<sup>66</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1432.734.1

<sup>67</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

*Eserin dođduracak bil ki, seni her yarın  
Milyonların gözyaşı çelenk olsun yasıma*

şeklinde duygularını ifade ederken<sup>68</sup>, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Halkevi Röportörü Ferruh Kurter’in “Atam İçin” isimli şiirinde acının henüz taze olmasına bağlı olarak mübalağalı ifadeler kullanmayı tercih etmiştir<sup>69</sup>:

*Sendin benim her şeyim, sendin benim varlığım  
Tanrım düşünmedin mi ben dururken onu aldın  
Çok mu gördün dünyaya bu asil eşsiz başı  
Şöyle bir şey mi yaptı sana, o sert keskin bakışı  
Bak onyedi milyon şimdi yalnız ağlıyor  
Onyedi milyon insanın bağrı içi yanıyor*

Atasının Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurup yücelttiğinden bahseden Gazi Lisesi son sınıf öğrencilerinden Neşet Hulûsi Aktürk “Atatürk İçin” isimli bir şiir kaleme alarak Cumhuriyet rejimine bağlılığını dile getirmiştir.<sup>70</sup>:

*Yurdumuz on beş yıl evvel can verirken, Gazimiz  
Kudreti ile ortaya çıktı yaşattı Milleti  
Devri onbeş yılsada onbeş asır temsil eder,  
Arşa yükseltti Atatürk münkariz bir devleti.  
Erkek Lisesi’nden Sabahattin Çankaya;  
Uçtun artık göklere; bize ne lazımdır yer.  
Seni hatırlatacak Cumhuriyet var yeter.  
Sen ölmedin seni ah... Bizden melekler çaldı  
Sen uçtun bu güzel yurt, senden armağan kaldı*

Şiirlerin yanında Türk milleti Atasına sevgi ve saygısını göstermek için mektuplarda kaleme almıştır. Örneğın Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi Hüsnü Gider duygularını şu sözlerle itiraf etmiştir<sup>71</sup>:

*“İnsan her zaman birçok acılar duyar ve bu acılar nihayet hafıza çukuru içinde zamanla gömülür kalır. Fakat Atamın acısı gömüleceği hafıza çukurunda öyle bir kudretle iz bıraktı ki; ne zaman ne de mekân o varlığın diri, zınfe, azamet ve büyüklüğünü asla silemeyecektir. Dünya, kâinat şaşacaktır. O büyüklük nasıl fani olur. Ulu önder ezelin sonsuzluklarından fıskıran, bedin sonsuzluklarına akan Türkün yegâne alemdarı yegâne sembolüdür”...*

<sup>68</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>69</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>70</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>71</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

## Güher

Ziraat Fakültesi'nden Enver Ertüzün ise; *“Koca Türk: Atatürk... Yıllardan beri bin bir düşmanın kuvvet, teknik, gülle, kurşununa göğüs geren; bin bir fesadın yönlerini çevirten Türk tarihine değil, cihan tarihine yön veren önder: Ölüm sana da mı kıydı? Hayır, biz Türk milliyetperverleri buna inanmıyoruz. Bütün kalbimiz ve kafamızla söylüyoruz ki, Atatürk dünden diridir. ...Ata: Heykelleri gibi eserlerinde gençlik kafasına tunçlaşan Ata: Makberinde rahat uyu, bize heykellerin yol, inkılapların irade olacak.”*<sup>72</sup> şeklindeki sözlerle Atatürk'e olan bağlılığını, onun yolunda ilerleyeceği mesajını samimi sözlerle dile getirmeye çalışmıştır.

Merkez veterineri Feyzi Gönen *“O Büyük Seyyarenin Peşinde”* isimli mektubunda; *“Bu karar haber yalnız bizleri, büyükleri değil beşiktekileri bile ağlattı... Bütün cihan gözyaşlarını katık yapıyor. Artık Çankaya mihrakını kaybetti. Ağlıyor, bütün kâinat dize gelmiş ağlıyor... Çankaya'da akasyalar bir daha onu göremeyeceğiz diye titreşiyorlar. Adeta ağlamaktan çehreleri soldu. Hıçkırıktan nefesleri tıkanı. Krizantemlerde ilahi bir matem var. Başları bükük, benizlerinde bir damla kan yok. Artık güneş kürremizi sarmıyor. Ona hayat, ona ısı vermiyor. Yıldızlarda ezeli parlıklarını kaybettiler. Ay sanki bu kara haberi daha evvel öğrenmiş!...Atamızın ölümünden evvel, evvela onu kızıştırmış, bilahare kül olmuş gök...Artık ayda siyah tüylere büründü! Şimdi bizi değil O'nun ruhu O'nun kâinatını aydınlatıyor...”*<sup>73</sup> diye devam eden mektubunda yoğun heyecan ve duygu sağanağı altında çevre ve diğer varlıklara da kendi ruhunu ortak etmiştir.

Uşak Ortaokulu'ndan Şeyh Sait İsyanında şehit olan Yüzbaşı Akif Türkoğlu'nun kızı Cahide Türkoğlu *“Ulu Atamın kalbimde bıraktığı derin acı ile dolu ızdıraplarımı ancak gözyaşlarımla teselli ediyorum. Atama olan kalbi bağlılığımı şiirimle ifade ettim”* dedikten sonra *“Ulu Atama”* isimli şiiri göndermiştir.<sup>74</sup>

Vatandaşlardan Tayyip Fikret Gerçek ise yazmış olduğu mektubunda ebedi şefin ve değerlerinin Türk milletinin bağrında her daim yaşatılacağı sözünü şu sözlerle ifade etmiştir: *Büyük Atatürk'ü kaybettik. O bizim için çalışan, bizim için tutuşan, bizim için yıpranan bir rehberdi. Öğün, en asil kanı taşıyan ırkım. Sana tarihinin şanlı, en büyük sayfalarını yaratan bir başa sahipsin. Binlerce yıllık medeniyetimizde batmayan güneş, daima göklerde dolaşan bayrak, senin varlığından beri daha nurlu, daha şerefli, daha feyizli ve daha muzafferdir. Yüce kahraman, milli renk senindir, senin eserindir. Türklük biziz, kurtarıcısın sen. Dünyaya sığmayan o yüksek deha, ruhlarda, kalplerde, her yerdedir. Bizi ondan ne ayırabilir? Mukaddes varlıklar ölmez, yaşarlar. Ağla öksüz kalan vatan. Babanı kaybettin. Yüzlerce yıla bedel, 15 senelik eserin, bizi güneş gibi aydınlattı. O*

<sup>72</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>73</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>74</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2



*Türk'ü yoktan meydana çıkardı. Yaşattı. Nihayet içimizden, kalbimizi, bağrımızı yakarak ayrıldı. En sonra ayrılacak o olmalıydı. Heyhat. Atamız, gözlerin arkanda kalmasın. Eserini daima muhafaza edecek neslin ayaktadır. Senin kanındaki cevheri onlar da taşıyacaklardır. Bırakın ağlayayım. Hıçkırın sesimde Büyük milletimin büyük matemi var. ATATÜRK...On yedi milyon ağlayanın var.”<sup>75</sup>*

Kız Lisesi'nden Nezihe Araz ise; “...Biz inkılabın ilk nesli, dünyanın en büyük sevinçlerini ve en büyük acısını senin şahsında tattık. Seni gözlerimizle gördük. Sesini işittik. Pek çoklarımız yapıcı ve yaratıcı ellerini içine sığmayan bir hürmetle öptü. Ve şimdi sensiz kaldık. Ne diyorum? Sensiz kalmak mümkün mü? Ey varlığımızı yaratan sevgili, büyük ATATÜRK: Gittiğin yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç durmadan, bugünkü gibi yürüyeceğimize söz veriyoruz. Muhtaç olduğumuz kudret damarlarımızdaki asil kanda mevcuttur”<sup>76</sup> diyerek Türk gençliğinin Atasının izinden gideceğini vurgulamıştır.

Atatürk'ün ölümüne günlerce ağlayan milyonlar; duygularını ifade etmek için ebedi şefine mersiyeler, şiirler ve mektuplar yazmışlardır. Acının henüz taze olduğu bir zamanda keleme alınan bu yazıların içeriğinde Atatürk'e bağlılık, sevgi ve hüznün bulunmaktaydı.

---

<sup>75</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

<sup>76</sup> B.C.A., 490.1.0.0/1433.738.2

## Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe sabahı saat 09:05'te İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda ebedi hayata intikal etmiştir. İstanbul ve Ankara'da kendisine yakışan büyük bir cenaze törenlerinin ardından naaşı 21 Kasım 1938'de Ankara Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrine konulmuştur. Ankara radyosu Atatürk'ün ölüm haberini ve cenaze törenini duyurduktan sonra acı haber kısa zaman içinde tüm yurda yayılmıştır. Atanın ölümü Türk milletini derinden etkilemiş; yoğun bir gözyaşı seli ve heyecan dalgası yaratmıştır

Yurt genelinde yapılan milli yas töreni tüm güvenlik önlemleri alınarak O'na yakışan bir şekilde yapılmıştır. Törene çocuk, kadın erkek yaşlı genç bütün kesimden halk tevecüh ederek Atatürk'e sevgi ve saygısını ifade etmek, son görevini eksiksiz yerine getirmek istemiştir. Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yurdun dört bir köşesi derin bir yasa bürünmüş; birçok vatandaş duyduğu acının büyüklüğünü birçok şekillerde izhar etmişlerdir. Gözyaşı, ateşli hitabeler, nutuklar, matem şiirleri bu duyguların birer tercümanı olmuştur.

Milletin kalbinde eşsiz bir yere sahip olan Atatürk'ün ölümünden sonra verilen mesajlarda; Türk milletine kazandırmış olduğu değerlerin ölümsüzlüğü vurgulanmıştır. Özellikle Türk gençliği Türkiye Cumhuriyetini ve onun değerlerini her daim koruyacaklarını hep bir ağızdan haykırarak Atatürk'ün "*Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır; ancak T.C. ilelebet payidar kalacaktır*" sözünü yerine getireceklerine dair ant içmişlerdir.

Türk milletinin Atasına gerek son yolculuğuna uğurlarken göstermiş olduğu vefa ve kadirşinaslığı gerekse aramızdan ayrılışının 80. yılında acısının ilk günkü kadar derin olması, ona duyulan sevgi ve saygının yanında doğru işler yaptığının bir sonucudur.

## Kaynaklar

### 1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)\*

### 2 .Kitaplar

ALİ, K., *Atatürk'ün Son Günleri*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

GÜLER, A., *Atatürk'ün Son Sözü: Aleykümssalam*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.

GÜNEŞ, İ., *Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem (1935-1939)*, Cilt: I, Ankara: TBMM Yayınları, 2004.

KOCATÜRK,U., *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

KUTAY, C., *Atatürk'ün Son Günleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1981.

SOYAK, H.R., *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

ŞİMŞİR, B., *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

ÜNAYDIN, E., *Atatürk'ün Hastalığı/Profesör Dr. Nihad Reşad Belger'le Mülakât*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.

ÜZEN,İ. ve ÖZGEN,Y., *Bir Milletın Atasına Vedası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

### 3. Makaleler

AYDIN, M., “Atatürk'ün Son Hastalığı.”, *Belgi*, sy.12 (2016/): 176-201.

---

\* Arşiv numaraları metin içinde verilmiştir.

**Güher**

BORAN, T., “Atatürk’ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet.”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 47 (2011): 487-520.

DOĞANER, Y., “Millet Liderini Uğurluyor”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi* 4, sy.19 (2005): 45-64.

HAYKIR, Y., “Atatürk’ün Ölümü Dolayısıyla Elazığ’da Yapılan Matem Töreni.”, *Turkish Studies* 9, sy. 4, (2014): 529-562.

KODAL, T., “Atatürk’ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu.”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy.5 (1999): 17-27.

TINAL, M., “Atatürk’ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir’deki Yankıları.”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, sy.16-17 (Bahar-Güz), (2008): 19-33.

UZUN, H., “Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk’ün Ankara’daki Cenaze Töreni.”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 43, (2008): 531-553.

ÜÇÜNCÜ, U., “Atatürk’ün Ölümü ve Cenaze Törenlerinin Türkiye’deki Yansımaları.”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, sy.7 (2013): 1185-1215.